

Zemepisná identifikácia riek na Slovensku v stredoveku a odvodený názov sídel

Ferdinand Uličný

vol. 4, 2015, 2, pp. 6-23

Geographical identification of rivers in Slovakia in the Middle Ages and derived names of cities

The theme of this study is to look through, identify and describe the circumstances that led to formation of the scientific knowledge of the geographical identification of flows of some rivers in Slovakia in the Middle Ages. The result is a recognition that to the lower, middle and upper streams of the rivers got the same name-hydronym. In the 13th-14th century settlers founded in the valleys of lower, but mainly in the upper parts of some rivers new villages, named by traditional names of the rivers. It happened at different times and in different locality, as in the case of Nitra, Važec, Hronec, Poprad, Torysa, Ondavka and other settlements. In the study we pay attention to group of the biggest rivers in Slovakia.

Key words: Slovakia. The Middle Ages. Rivers. Cities. Hydronyms.

Témou tejto štúdie je nezvyčajná úloha. Preskúmať, zistiť a opísať okolnosti, ktoré priviedli najskúsenejších a najvzdelanejších jednotlivcov či skupín ľudí k zemepisnému poznaniu tokov jednotlivých riek na Slovensku v stredoveku. Ich nové poznatky sa prejavili aj v tom, že dolné, stredné aj horné toky riek dostali rovnaký názov, jazykovedne povedané hydronymum. Jediný, konkrétny názov rieky sa prejavil aj v tom, že keď v údoliach dolných ale zväčša v horných častiach niektorých riek usadlíci založili v 13. – 14. storočí nové dediny, niektoré pomenovali podľa tradičných názvov dotýčnych riek. Stalo sa to v rozličných obdobiach a sídlach, napríklad v prípade Nitry, Važca, Hronca, Popradu, Torysy, Ondavky aj iných sídiel.

Procesy vzniku, či najstaršieho obdobia tých aj iných ľudských sídiel historici primerane, aspoň na určité obdobie uspokojivo poznávajú. Avšak nijaký historik, jazykovedec alebo geograf neskúmal, nespoznal a nenapísal, aké skúsenosti a poznatky našich pradávnych predkov ich priviedli k poznaniu, totožnosti celých tokov riek, čo sa prejavilo v tom, že takmer všetky rieky v celej ich dĺžke dostali a majú jedinečné a jediné názvy.

Zemepisná identifikácia riek patrí do troch vedných odborov. Názvy riek patria do jazykovedy, konkrétne do slovenskej historicky zameranej toponomastiky. Názory a poznatky jazykovedcov o pôvode a vývoji názvov skúmaných slovenských riek sme prevzali od príslušných jazykovedcov. Zemepisné polohy, smery a dĺžky riek patria do geografie. Poznatky o nich sme prevzali z diel, teda z textov a máp, slovenských geografov. Rozličné dobové vzťahy obyvateľov v priľahlých častiach tokov k riekam, ako aj opačný vplyv riek na život obyvateľov blízkych sídiel patria do histórie Slovenska.

V nasledujúcej časti štúdie sa venujeme skupine najväčších riek na Slovensku. Rieky uvádzame v abecednom poradí ich názvov, ktoré je pre zvolenú tému výhodnejšie ako prípadne zemepisný postup od západu na východ, resp. opačne, alebo od juhu na sever. Pri každej rieke uvádzame:

- a/ terajšie zemepisné poznatky o nej;
- b/ najstaršie písomné doklady aj poznatky i názory jazykovedcov o pôvode a vývoji názvu;
- c/ od názvu rieky odvodený názov ľudského sídla. Skúmali sme rieky: Bodrog, Dunaj, Hnilec, Hornád, Hron, Ipel', Laborec, Latorica, Morava, Muráň, Nitra, Ondava, Poprad, Rimava, Slaná, Tisa, Topľa, Torysa, Uh, Váh a Žitava.

Bodrog

Rieka Bodrog sa v súčasnosti začína sútokom Latorice a Ondavy v južnom okraji Východoslovenskej nížiny, nad dedinou Zemplín. Tečie na juhozápad do severovýchodného Maďarska, kde sa vlieva do Tisy. Na území Slovenska má dĺžku iba 16 km.¹

O Bodrogu sú najstaršie zápisy v románe magistra P o príchode a vojenských činoch Maďarov do strednej časti Karpatskej kotliny koncom 9. storočia. Autor písal toto dielo okolo roku 1200.² O časti Bodrogu tečúceho k Tokaju sú záznamy z polovice 13. storočia.³ Názvom Bodrog v 14. – 18. storočí pomenúvali aj strednú časť toku Ondavy.⁴

Jazykovedci vyslovili rozličné názory na jazykový pôvod a obsah hydronymu Bodrog. Ešte Vladimír Šmilauer pripúšťal, že názov Bodrog korení v maďarskom osobnom mene.⁵ Šimon Ondruš dôvodí, že ten názov má praslovanský pôvod.⁶

Dunaj

Rieka Dunaj priteká z Rakúska. Od Devína po Štúrovo tvorí štátnu hranicu s Maďarskom v dĺžke 170 km. Je najväčšou riekou na Slovensku a v strednej časti Karpatskej kotliny vôbec.⁷

Rimania hornú a strednú časť pomenúvali názvom *Danuvius*, *Danubius*. Gréci po Keltoch dolnú časť Dunaja pomenúvali názvom *Istros*, *Ister*.⁸ Najstaršie zápisy uhorského pôvodu o rieke Dunaj jestvujú od začiatku 11. storočia.⁹ Najstaršie zápisy uhorského pôvodu, ktoré sa vzťahujú ku Slovensku a obsahujú zápisy o slovenskej časti Dunaja sú od tretej tretiny 11. storočia.¹⁰ Vladimír Šmilauer sa zámerne vyhol riešeniu pôvodu hydronymu Dunaj.¹¹ Ani Šimon Ondruš ho neskúmal.¹² Aj nejjazykovec však spozoruje, že slovenský názov Dunaj aj maďarský Duna patria do keltsko-rímskeho prúdu vývoja názvov tejto rieky. Treba upozorniť na názov rieky Dunajec na Spiši a v južnom Poľsku, ktorý nemusí mať taký pôvod.

1 Kolektív autorov. *Slovensko 2. Príroda*. Bratislava : Obzor, 1972, s. 291.

2 MÚCSKA, Vincent (Ed.). *Kronika anonymného notára kráľa Bela Gesta Hungarorum*. Budmerice : RAK, 2000, s. 56, 58, 60, 62, „fluvium Budrug“.

3 MARSINA, Richard (Ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej CDSI) II. Bratislavae : Archivum civitatis Bratislaviensis, 1987, s. 211, č. 300, „fluvium Budrug ... Bodrug“ z roku 1248; s. 277, č. 400, „Budrug“ z roku 1252; s. 307, č. 443, „Budrug“ z roku 1254.

4 SEDLÁK, Vincent (Ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* (ďalej len RDSI) I. Bratislavae : Academia Scientiarum Slovaca, 1980, s. 200, č. 433, „Budrug“ v roku 1306. SEDLÁK, Vincent (Ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II*. Bratislavae : Academia Scientiarum Slovaca, 1987, s. 490, č. 1133, „Budrug“ v roku 1323. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 17*. Sátoraljaújhely : Zemplén Kvny. Int., 1911, s. 276, „Bodrog“ v roku 1325. NAGY, Imre et al. *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár* (ďalej CDHA) II. Budapest : Akadémiai kiadó, 1881, s. 313, „Bodrug“ v roku 1327. Štátny archív (ďalej ŠA) Prešov, Druget H, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 52, „Bodrug“ v roku 1328. KORABINSKY, Johann Matthias. *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Pressburg : Weber & Korabinsky, 1786, s. 262, heslo „Imreg“, teda pri Brehove.

5 ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Praha; Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova v Bratislavě, 1932, s. 420. KISS, Lajos. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I*. Budapest : Akadémiai, 1988, s. 114.

6 ONDRUŠ, Šimon. Slovenské rieky – pôvod mien. In: *Studia Academica Slovaca*, 1979, č. 8, s. 272-273. ONDRUŠ, Šimon. Praslovanský základ zemepisných mien Slovenska. In: *Studia Academica Slovaca*, 2004, č. 33, s. 170-171.

7 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 285.

8 *Encyklopedie antiky*. Praha : Academia, 1973, s. 132, 270.

9 GYÖRFFY, György (Ed.). *Diplomata Hungariae antiquissima I : 1000 – 1131* (ďalej DHA). Budapestini : In aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae, 1992, s. 52, č. 8, „Danubium“ v roku 1009; s. 58, č. 9, „a Danoby“ v roku 1009.

10 MARSINA, R. CDSI I, s. 55, 57, č. 58, „Danubium“ v roku 1075; s. 71, č. 74, „Danubium“; s. 74, č. 77, „in Danubio“ v roku 1138.

11 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 292-293.

12 ONDRUŠ, Š. Slovenské rieky..., s. 267-287. ONDRUŠ, Š. Praslovanský základ..., s. 167-182. Pôvod názvu Dunaj neskúmal.

Hnilec

Rieka Hnilec pramení medzi východnými svahmi vrchu Kráľova hoľa. Tečie na východ a pri Margecanoch vteká do Hornádu. Má dĺžku takmer 90 km.¹³

Najstaršie hodnoverné doklady o rieke Hnilec sú v dvoch listinách uhorského kráľa Bela IV. z roku 1255 o darovaní pozemkových majetkov, ležiacich pri tejto rieke.¹⁴ V nich je však napísaný už maďarizovaný, resp. ponemčený pôvodný slovenský názov *Gnilec*, ešte pred zmenou g>h v slovenčine, teda pred 13. storočím. Názov Hnilec bol odvodený od prídavného mena hnilý.¹⁵ Od maďarizovaného názvu tejto rieky vznikol maďarský názov dediny a neskôr mesta Gelnica. Zápisy o nej sú od polovice 13. storočia.¹⁶

Hornád

Rieka Hornád pramení v severovýchodnej časti Nízkych Tatier. Tečie na východ po Kysak, kde sa prudko stáča na juh. Preteká cez Košice a pri Trstenom nad Hornádom oteká do Maďarska, kde vteká do Tiszy.¹⁷

Keď magister P, neskôr zvaný Anonymus, okolo roku 1200 písal román o príchode Maďarov do severnej časti Karpatskej kotliny koncom 9. storočia, opísal vojenské činy Maďarov aj okolo dolného toku Hornádu.¹⁸ Najstaršie zápisy o Hornáde na slovenskom území Abova a Spiša jestvujú v listinách od roku 1230.¹⁹

Staršie generácie jazykovedcov nepriniesli presvedčivé úvahy ani dôkazy o jazykovom pôvode rieky Hornád. Najnovšie Šimon Ondruš predpokladá, že názov Hornád má praslovanský pôvod.²⁰

Hron

Rieka Hron pramení na západnom svahu vrchu Kráľova hoľa. Smerom na západ tečie po Banskú Bystricu, kde sa otáča na juh po Zvolen. Od Zvolena opäť tečie na západ po Žiar nad Hronom, odtiaľ na juhozápad. Pri Štúrove ústi do Dunaja. Rieka Hron má dĺžku 284 km.²¹

Prvý zápis o tejto rieke je vo filozofujúcich úvahách rímskeho cisára Marka Aurélia, ktorý sa pri vojenských povinnostiach v roku 166 prechodne zdržiaval pri Hrone. V jeho tu po grécky písanom diele možno čítať názov rieky v tvaroch *Granua*, *Granoua*.²²

V písomnostiach uhorského pôvodu, napísaných v latinčine, sa Hron vyskytuje od tretej tretiny 11. storočia. V listine kráľa Gejzu z roku 1075 o založení a obdarení kláštora benediktínov v Hronskom Beňadiku je niekoľko zápisov o tejto rieke.²³ Všetky uvedené zápisy sa vzťahujú

13 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 292, 298.

14 MARSINA, R. CDSL II, s. 343, č. 493, „fluvium Gylnich“; s. 345, č. 494, „Gylnych“. Porovnaj: s. 153, č. 220.

15 Pozri: ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 401. GOÓTŠOVÁ, Andrea – CHOMOVÁ, Alexandra – KRŠKO, Jaromír. *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta; Belianum, 2014, s. 159.

16 MARSINA, R. CDSL II, s. 221, č. 316.

17 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 192.

18 MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 68, 76, „ad fluvium Hornat“, „Hornad“.

19 MARSINA, R. CDSL I, s. 259, č. 366, „fluvium Harrad“ v roku 1230; MARSINA, R. CDSL II, s. 343, „Hernad ... Harnad“ v roku 1255; s. 453, „Harnad“ v roku 1260.

20 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 394. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 172. Porovnaj: GOÓTŠOVÁ, A. – CHOMOVÁ, A. – KRŠKO, J. *Hydronymia...*, s. 166-168; s podrobným vývojom názorov aj nepravdivým výkladom Anonyma.

21 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 290.

22 *Encyklopédie antiky...*, s. 365, heslo Marcus Aurelius Antoninus má tvar „Granoua“. MARCUS AURELIUS. *Myšlienky*. [prekl. Miloš Okál]. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1976, 283 s.

23 MARSINA, R. CDSL I, s. 54-55, „flumen quod vocatur Gran ... en Grana, ... Gran“. Pozri tiež: s. 125, č. 158, „Gron“ v roku 1209; s. 148, č. 190, „Granne“ v roku 1214; s. 245, č. 339, „Goron“; s. 260, č. 367, „Gron ... Granam“ v roku 1230.

k dolnej časti toku Hrona. Názory jazykovedcov o pôvode a etymológii názvu rieky Hron sa veľmi líšia, pričom uvažovali o ilýrskom, keltskom, germánskom aj slovanskom pôvode.²⁴

Od názvu rieky Hron bol odvodený názov dediny Hronec. Dedina Hronec leží pri hornom toku rieky Hron. Najstarší doklad o tejto dedine pochádza z roku 1357. Jej založenie sa predpokladá v polovici 14. storočia.

Ipeľ

Rieka Ipeľ pramení v juhozápadnom výbežku Slovenského rudohoria. Tečie na juh po Lučenec, potom na juhozápad. Východne od Štúrova ústi do Dunaja. Ipeľ má dĺžku 232 km.²⁵

Písomné doklady o rieke Ipeľ' jestvujú od druhej štvrtiny 12. storočia. Najstarší je v listine kráľa Bela II. z roku 1135. Jeden z pozemkových majetkov kláštora v Bzovíku vtedy ležal popri oboch brehoch Ipl'a, pri dedine Bušince.²⁶ Okolo roku 1138 poddaní kláštora v Dömösi (Maďarsko), bývajúci v dedine Chľaba, boli povinní chytať pre mníchov ryby v časti rieky Ipeľ' pri dedine Domaša.²⁷ Keď magister P okolo roku 1200 písal román o príchode Maďarov do stredného Podunajska koncom 9. storočia, opísal aj ich vojenské činy proti Slovákom v doline Ipl'a.²⁸ Tie doklady sa vzťahujú k dolnému toku Ipl'a.

Jazykovedci predpokladajú rozličný pôvod a obsah názvu rieky Ipeľ'. Vladimír Šmilauer uvažoval o slovanskom alebo germánskom pôvode.²⁹ Šimon Ondruš dôvodí, že koreni v prasloviančine.³⁰

Názov Ipeľ' mala aj dedina Ipeľ', ktorá je teraz miestnou časťou obce Málinec v hornej časti doliny Ipl'a.

Laborec

Rieka Laborec pramení v strednej časti Nízkych Beskyd pri slovensko-poľskej hranici. Tečie na juh popri Humennom a cez Michalovce. Južnejšie sa do neho vlieva Uh a Laborec sa vlieva do Latorice. Má dĺžku okolo 135 km.³¹

Najstarší záznam o rieke Laborec napísal magister P, teda Anonymus v románe, ktorý napísal okolo roku 1200. V ňom opísal príchod Maďarov aj do Potisia koncom 9. storočia. Vymyslel však epizódu, že keď knieža Almoš začal obliehať hrad Uh, utiekol z neho jeho veliteľ

MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 80, 82, „Gron“ okolo roku 1200 v románe Magistra P *Gesta Hungarorum*. Všetky uvedené zápisy sa vzťahujú k dolnej časti toku Hrona.

24 Pozri: ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 350; pričom autor svoj názor nezverejnil. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 172-173; poukázal na praslovanský pôvod. Porovnaj: KRŠKO, Jaromír. *Hydronymia povodia Hrona 1*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008, 351 s.

25 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 290.

26 MARSINA, R. CDSL I, s. 72, č. 74, „predium, Keert vocaatum, ... iuxta Iplul“.

27 MARSINA, R. CDSL I, s. 74, č. 77, „in flumine Iplul“.

28 MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 78, 80, „iuxta flunium Ypul ... Ypul iuxta Danubium“.

29 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 361.

30 ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 174. Porovnaj: MAJTÁN, Milan – ŽIGO, Pavol. *Hydronymia povodia Ipl'a*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Filozofická fakulta Univerzity Komenského; Kartprint, 1999, 116 s.

31 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 291, 297.

Laborec smerom k hradu Zemplín. Útočiaci Maďari ho však dostihli pri rieke, kde ho obesili. Tá rieka má odvtedy názov Laborec.³² Listinné zápisy o Laborci sú od polovice 13. storočia.³³

Jazykovedci predložili rozličné výklady názvu rieky Laborec. Naposledy Šimon Ondruš dôvodí, že má praslovanský pôvod.³⁴

Latorica

Rieka Latorica preteká cez juhovýchodný okraj Slovenska a priláhlú časť Východoslovenskej nížiny. Pri dedine Zemplín sa spája s Ondavou a spoločný tok už má názov Bodrog. Na Slovensku má dĺžku 61 km.

Najstaršie hodnoverné písomné doklady o rieke Latorica na slovenskom území jestvujú od druhej polovice 13. storočia.³⁵

Rozličné, avšak neprijateľné názory o jazykovom pôvode a výklade názvu tejto rieky zhrnul Vladimír Šmilauer, ale vlastný výklad neposkytol.³⁶ Najnovšie Šimon Ondruš dôvodí, že názov Latorice korení v praslovanine.³⁷

Morava

Rieka Morava priteká z moravského územia Českej republiky, s ktorou tvorí časť štátnej hranice v dĺžke takmer 99 km. Pri Devíne vteká do Dunaja.³⁸

Priame písomné doklady o rieke Morave sa zachovali od začiatku 11. storočia. Nemecký kráľ Henrich II. v roku 1002 daroval šľachticovi Henrichovi pozemkové majetky, medzi nimi aj pozemok pri pravom brehu rieky Morava.³⁹ V roku 1051 nemecký cisár Henrich III. obdaril kostol v Hainburgu (Rakúsko) pozemkovým majetkom ležiacom v susedstve Uhorska po Moravu.⁴⁰ Okolo roku 1200 písal bývalý notár kráľa Bela III. (1172 – 1196), univerzitný absolvent, ktorý svoje meno ukryl do písmena P, román o činoch Maďarov koncom 9. storočia, kedy dotiahli do strednej Európy k Dunaju aj Morave. Písal aj o starších politických udalostiach a príbehoch, ktoré sa udiali až pri rieke Morava.⁴¹ V roku 1217 uhorský kráľ Ondrej II. daroval šľachticovi Tomášovi dedinu Skalicu s priláhlými pozemkami v uhorskom pohraničí smerom do Česka až po rieku Moravu.⁴²

32 MÚČSKA, V. *Kronika...*, s. 54, „dux Almus et sui primates ... ad castrum Hung equitaverunt, ... dunc comes eiusdem castri nomine Laborcy, qui in lingua eorum duca vocabatur, fuga lapsus ad castrum Zemlun properabat, quem milites ducis persequentes iuxta quendam fluvium comprehendentes laqueo suspenderunt ... et a die illo fluvium illum vocaverunt sub nomine eiusdem Laborcy“.

33 MARSINA, R. CDSL II, s. 228, č. 326, „flumen Loborch“ v roku 1249; s. 322, č. 463, „Loborch“ z roku 1254. Nagy, Sztáray I, s. 11, „Loborch“ z roku 1266. Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), Diplomatikai Levéltár (ďalej DL), 66 880, „Loborch“ z roku 1278. SEDLÁK, V. RDSL I, s. 39, č. 26, „Loburch“ z roku 1301.

34 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 422-423. KISS, L. *Földrajzi...*, s. 369. ONDRUŠ, Š. *Slovenské rieky...*, s. 274-275. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 174.

35 *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 8. Sátoraljaújhely*: Zemplén Kvny. Int., 1902, s. 273, „fluvium Latorcha“ z roku 1281. NAGY, Imre et al. *Codex diplomaticus patrius VII*. Budapest: Typis Alexandre Kocsi, 1880, s. 262, „Loturcha“ z roku 1297.

36 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 437.

37 ONDRUŠ, Š. *Slovenské rieky...*, s. 276-277. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 174-175.

38 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 288, 295.

39 MARSINA, R. CDSL I, s. 47, č. 49, „XX hobas inter Chambam et Maraaho“.

40 MARSINA, R. CDSL I, s. 50, č. 53, „in confinibus Ungarorum ... usque in Maraha“.

41 MÚČSKA, V. *Kronika...*, s. 83, „usque ad fluvium Morova“; s. 84, 116, „Morova“.

42 MARSINA, R. CDSL I, s. 174, č. 221, „fluvium Morowa“.

Doteraz jazykovedci nedošli k jednotnému etymologickému výkladu hydronymu Morava.⁴³

Muráň

Rieka Muráň vyteká zo strednej časti Muránskej planiny. Tečie na juhovýchod cez Revúcu, Jelšavu a pri dedine Bretka ústi do Slanej. Má dĺžku okolo 40 km.⁴⁴

Dolná časť rieky Muráň mala v stredoveku názov Jelšava.⁴⁵ Rovnakým názvom okolití obyvatelia pomenovali dedinu, o ktorej je prvý doklad tiež v listine z roku 1243.

Pri hornej časti riečky okolo roku 1250 z iniciatívy kráľa Bela IV. postavili hrad Muráň, o ktorom je písomný doklad z roku 1271. Od mena hradu dostala nový názov horná, neskôr aj dolná časť rieky Jelšava. O zmene názvu rieky Jelšava na Muráň písal už začiatkom 19. storočia Ladislav Bartolomeides.⁴⁶

Nitra

Rieka Nitra pramení na južných svahoch Malej Fatry. Tečie smerom na juh. Pri Komárne sa vlieva do Váhu. Jej tok meria takmer 170 km.⁴⁷

O rieke Nitra sú písomné doklady od tretej tretiny 11. storočia. Najstaršia je v latinskej listine kráľa Gejzu z roku 1075, ktorou kráľ potvrdil založenie kláštora pre benediktínov v Hronskom Beňadiku. Osadenstvo kláštora súčasne obdaril vlastníctvom početných dedín aj výnosných práv. Niektorí ich poddaní mali povinnosť loviť ryby pre mníchov aj v rieke Nitre.⁴⁸ Z listiny kráľa Kolomana z roku 1113 sa možno dozvedieť, že niektoré dediny s príslušnými pozemkami, ležiacimi pri tej rieke vtedy patrili kláštoru na vrchu Zobor.⁴⁹ Početnejšie zápisy rieky Nitra sú v listinách od 13. storočia.⁵⁰

O rieke Nitra je zápis aj v historickom románe magistra P, ktorý okolo roku 1200 opísal usadenie sa Maďarov v strednom Podunajsku a vojenské činy ich vodcov, teda aj pri tejto rieke.⁵¹ Všetky uvedené doklady sa vzťahujú na dolnú a strednú časť toku Nitry.

Český jazykovedec Vladimír Šmilauer okolo roku 1930 považoval jazykový pôvod aj výklad rieky Nitra za nejasný.⁵² Slovenský jazykovedec Šimon Ondruš dôvodí, že názov tejto rieky má praslovanský základ.⁵³ Iný slovenský jazykovedec Rudolf Krajčovič tvrdí, že názov Nitra má latinsko-rímsky pôvod.⁵⁴

Rovnaký názov ako uvedená rieka má aj mesto Nitra. Odvodené názvy majú dediny Nitrany a Nitrica.

43 Porovnaj: ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 289-290. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 175. Porovnaj: ZÁVODNÝ, Andrej. *Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy*. Trnava; Bratislava : Universitas Tyrnaviensis; Veda, 2012, 495 s.

44 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 292; dĺžku toku neuvádza.

45 MARSINA, R. CDSL II, s. 87, „Ilsvam“ v roku 1243.

46 BARTHOLOMAEIDES, Ladislaus. *Incltyi superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia*. Leutschoviae : J. Carol Mayer, 1806 – 1808, s. 78, „Muraniensis annis praeteriea nomine Illsua. ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 382.

47 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 290-296.

48 MARSINA, R. CDSL I, s. 55, č. 58, „aqua ad piscandum ... Nitra ... piscacionem ... in ... Nitra“.

49 MARSINA, R. CDSL I, s. 66-67, č. 69, „ville terminus est ... Nitra aqua ... ripam Nitrie“.

50 MARSINA, R. CDSL I, s. 143, č. 188, „aquam ...Nitra“ z roku 1214.

51 MÚČSKA, V. *Kronika...*, s. 62, 80, „in rivulum Nytrie ... fluvium Nitra“.

52 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 338.

53 ONDRUŠ, Š. *Slovenské rieky...*, s. 277-280. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 176.

54 KRAJČOVIČ, Rudolf. Pokus o nový výklad názvu Nitra. In: MARSINA, Richard (Ed.). *Nitra v slovenských dejinách*. Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 413, 414. HLADKÝ, Juraj. *Hydronymia povodia Nitry*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2004, s. 146-148.

Mesto Nitra leží na styku dolného a stredného toku rieky Nitra. Najstarší písomný doklad o meste Nitra sa nachádza v latinskom spise o pokrstení Bavorov a Korutáncov, ktorý vznikol v nemeckom prostredí Salzburgu (Rakúsko), z iniciatívy tamojšieho arcibiskupa v rokoch 870 – 871. V ňom má Nitra tvar *Nitrava*.⁵⁵ V latinských písomnostiach uhorského pôvodu sa vyskytuje od 12. storočia v tvare Nitra.⁵⁶

O časovom vzťahu medzi riekou Nitra a mestom Nitra predpokladáme postupnosť: rieka Nitra a jej názov dostalo mladšie ľudské sídlo Nitra.

Ondava

Rieka Ondava pramení v západnej časti Nízkych Beskyd, pod slovensko-poľskou hranicou. Tečie na juhovýchod k Svidníku, potom na juh k dedine Zemplín. Po strete s Latoricou vytvára riekou Bodrog. Má dĺžku 146 km.⁵⁷

Dolná časť Ondavy mala v stredoveku názov Bodrog. Názov Ondava bol zaužívaný len pre stredný pri dedine Tušice a horný tok tejto rieky, o čom sú súhrnné doklady až z 18. storočia.⁵⁸ Staršie generácie jazykovedcov, vrátane Vladimíra Šmilauera, pôvod názvu Ondava neskúmali.⁵⁹ Šimon Ondruš zaradil názov Ondava k názvom riek praslovanského pôvodu.⁶⁰

Od názvu rieky Ondava bol odvodený názov dediny Ondavka, ležiacej v najsevernejšej časti doliny Ondavy. Dedinu založili okolo roku 1600.⁶¹

Orava

Rieka Orava má dva pramenné zdroje. Čiernu Oravu a Bielu Oravu. Riečka Čierna Orava priteká z Poľska. Riečka Biela Orava pramení v strednej časti Slovenských Beskyd. Tečie na východ a nad Tvrdošinom po sútoku s Čiernou Oravou má názov Orava. Potom tečie na juhozápad popri Dolnom Kubíne. Pri Kľačanoch vteká do Váhu. Rieka Orava má na Slovensku dĺžku 111 km.⁶²

O rieke Orava je prvý nepriamy doklad v listine z roku 1267 o vlastníctve územného majetku Orava, na ktorom jestvoval aj rovnomenný hrad.⁶³ Priamy doklad o rieke je z roku 1287.⁶⁴ Staršie generácie jazykovedcov protirečivo predpokladali, že názov Orava má keltský,

55 RATKOŠ, Peter (Ed.). *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 87.

56 MARSINA, R. CDSL I, s. 63, č. 68, „civitatis Nitře“ v roku 1111; s. 66, č. 69, „Nitře“ z roku 1113. MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 78, „castrum Nitra“; s. 80, „de Nitra civitate“ okolo roku 1200. O najstarších dejinách mesta Nitra podrobnejšie: ULIČNÝ, Ferdinand. Nitra – mesto v 9. – 12. storočí. In: MARSINA, Richard (Ed.). *Nitra v slovenských dejinách*. Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 140–146.

57 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 292; dĺžku toku neuvádza.

58 KORABINSKY, J. M. *Geographisch-Historisches...*, s. 786, „Tuscha ... Tissice ... an der Ondawa“; s. 343, „Kucschin ... an der Ondawa“; s. 120, „Dobra ... an der Ondawa“; s. 736, „Stropko ... an der Ondawa“; s. 501, „Ondawka ... am Ursprung des Ondawa“.

59 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 420.

60 ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 176–177.

61 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 224.

62 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 289, 295.

63 WENZEL, Gusztáv (Ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus III*. Pest : Eggenberger Ferdinand Akademiai, 1869, s. 156, „possessiones ... Arwa ... cum castro ibidem existente“.

64 KNAUZ, Ferdinandus (Ed.). *Monumenta ecclesiae Strigoniensis II*. Strigonii : Horák, 1882, s. 220, „in fluvio Arua“. GYÖRFFY, György. *Az Árpádokori Magyarország történelmi földrajza*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1963, s. 195.

germánsky, slovanský alebo maďarský pôvod.⁶⁵ Najnovšie Šimon Ondruš dôvodí, že názov Orava má praslovanský pôvod.⁶⁶

Od názvu rieky Orava bol odvodený názov dediny Orávka, ktorú založili okolo roku 1580 v doline Čiernej Oravy.⁶⁷

Poprad

Rieka Poprad má dva pramenné zdroje v západnej časti Vysokých Tatier. Na východ a severovýchod tečie k dedine Plaveč, kde sa stáča na sever a pri dedine Mníšek nad Popradom oteká do Poľska. Dĺžka toku na Slovensku meria 144 km.⁶⁸

O rieke Poprad sú písomné doklady od začiatku 13. storočia. Najstaršie zápisy sú v listine kráľa Ondreja II. z roku 1209 o darovaní rozsiahleho územného majetku v severovýchodnom Spiši spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho sestre.⁶⁹

Názory jazykovedcov o pôvode a výklade názvu rieky Poprad sú nejednotné. Do polovice 20. storočia prevládali názory, že je predslovanského pôvodu.⁷⁰ Šimon Ondruš však dôvodí, že má praslovanský základ.⁷¹

Rovnomenný názov, aký má rieka Poprad, má aj mesto Poprad. Mesto Poprad leží v údolí hornej časti toku rieky Poprad. Najstarší doklad o dedine Poprad je z roku 1256. Jestvovanie dediny sa predpokladá už v prvej polovici 13. storočia.⁷² Predpokladáme, že názov rieky Poprad bol starší ako názov ľudského sídla Poprad.

Rimava

Rieka Rimava pramení v západnej časti Muránskej planiny. Od Tisovca tečie na juh a od Rimavskej Soboty na juhovýchod. Východne od dediny Rimavská Seč ústi do Slanej. Tok má dĺžku 88 km.⁷³

Najstaršie písomné doklady o rieke Rimava sú v latinských listinách od polovice 13. storočia.⁷⁴ Jazykovedec Šimon Ondruš argumentuje, že názov rieky Rimava korení v prasloviančine.⁷⁵

So slovenským názvom rieky Rimava bol totožný prvý názov mestčka Rimavská Baňa.⁷⁶ Rimavská Baňa leží na rozhraní horného a stredného toku rieky Rimava.

65 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 313-314.

66 ONDRUŠ, Š. *Slovenské rieky...*, s. 281. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 177. MAJTÁN, Milan – RYMUT, Kazimierz. *Hydronymia povodia Oravy*. Bratislava : Veda, 2006, s. 90.

67 BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 77.

68 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 293, 298.

69 MARSINA, R. CDSL I, s. 122, č. 154, „in Chyppus sitam supra Poprad, ... Poprad“.

70 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 446.

71 ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 177-178.

72 CHALUPECKÝ, Ivan (Ed.). *Dejiny Popradu*. Košice : Oriens, 1998, s. 47.

73 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 292, 298.

74 MARSINA, R. CDSL II, s. 150, č. 217, „flumen Rima“ v roku 1246; s. 180, č. 264, „Rimua“ z roku 1247.

75 ONDRUŠ, Š. *Slovenské rieky...*, s. 281-282. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 178-179. Porovnaj: ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 386.

76 JUCK, Ľubomír (Ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350)*. Bratislava : Veda, 1984, s. 51, č. 36, „de aurifodino de Rymua“ z roku 1268.

Slaná

Rieka Slaná pramení v strednej časti Slovenského Rudohoria. Najprv tečie na juhovýchod po Rožňavu, kde sa prudko stáča na juh. Pod dedinou Lenartovce odteká do Maďarska, kde má názov Sajó. Na Slovensku má dĺžku 110 km.⁷⁷

O rieke Sajó, Slaná sú zápisy v románe magistra P, tzv. Anonyma z okolo roku 1200 o príchode Maďarov do Karpatskej kotliny a ich vojenských činoch aj pri Slanej koncom 9. storočia.⁷⁸

Listinné zápisy o Slanej na území Slovenska sú od polovice 13. storočia.⁷⁹ Slovenský názov rieky Slaná bol totožný s prvými názvami dedín Nižná Slaná a Vyšná Slaná ležiacich v doline horného toku Slanej. Zápisy o dedinách sú od druhej polovice 14. storočia.

Jazykovedné názory o pôvode maďarského názvu Sajó zhrnul Vladimír Šmilauer.⁸⁰

Tisa

Rieka Tisa na slovenské územie tečie od juhovýchodu z Maďarska. Pri dedine Čierna nad Tisou sa prudko otáča na juhozápad. Po 7. km opäť tečie do Maďarska.⁸¹

O Tise sú uhorské údaje od 11. storočia, avšak tie sa k toku na slovenskom území nevzťahujú.⁸² O rieke Tisa a slovenskom území sú správy od polovice 13. storočia. V roku 1767 jej tok, blízke rieky a príľahlú krajinu v knihe opísal vzdelaný slovenský jezuita Samuel Timon.⁸³ Jazykový pôvod názvu rieky Tisa zostáva nejasný.⁸⁴

Topľa

Rieka Topľa pramení na severnom svahu Minčola v pohorí Čergov. Po Bardejov tečie na východ, potom na juhovýchod a pod Vranovom vteká do Ondavy. Má dĺžku 130 km.⁸⁵

Písomné doklady o Topli sú od začiatku 13. storočia. Prvá je v listine kráľa Ondreja II. z roku 1212 o darovaní pozemkových majetkov kláštora križovníkov, ležiacich pri strednej časti doliny Tople.⁸⁶

Názory jazykovedcov na pôvod názvu tejto rieky sú rozličné, pričom Vladimír Šmilauer sa nazdával, že má predslovanský pôvod.⁸⁷

77 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 192, 198.

78 MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 60, 68, 76, 78, „fluvium Souyoy ... Souiou ... Souyou“.

79 MARSINA, R. CDSL II, s. 87, č. 130, „fluvium Sajov“ v roku 1243; s. 127, č. 192, „Soyov“ z roku 1245.

80 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 377. Porovnaj: SIČÁKOVÁ, Ľuba. *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej*. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1996, 108 s.

81 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 291.

82 MARSINA, R. CDSL I, s. 56, č. 58, „aquam Tiza“ z roku 1075; s. 146, č. 190, „Tyza“ v roku 1214. MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 48, 52, 56, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 76, 78, 84, 86, 88, 94, 96, 104, 116, „Tyscia“ okolo roku 1200.

83 MARSINA, R. CDSL II, s. 307, č. 443, „Tyciam“ z roku 1254. *Adalékok 8...*, s. 273, „Tycie“ z roku 1281. TIMON, Samuel. *Tibisci Hungariae fluvii notitio*. Cassoviae: Typis Collegii Academici Soc. Jesu, 1767, s. 124.

84 ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 179-180.

85 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 192, 297.

86 MARSINA, R. CDSL I, s. 137, č. 175, „fluvium Tople“. Pozri aj: MARSINA, R. CDSL II, s. 446, č. 639, „Topl“ z roku 1259. WENZEL, G. CDAC X, s. 330, „Topl“ z roku 1299. SEDLÁK, V. RDSL I, s. 200, č. 433, „Topl“ z roku 1306.

87 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 415-416.

Torysa

Rieka Torysa pramení v stredovej časti Levočských vrchov. Z nich tečie na východ po Lipany, odtiaľ na juhovýchod po Prešov, potom na juh. Juhovýchodne od Košíc vteká do Hornádu. Dĺžku má 125 km.⁸⁸

Najstaršie doklady o rieke Torysa jestvujú od polovice 13. storočia. Nachádzajú sa v listinách kráľa Bela IV. z rokov 1248 a 1249 o darovaní pozemkových majetkov ležiacich v susedstve horného a stredného toku tejto rieky.⁸⁹

Jazykovedci pôvod a výklad názvu Torysa nedoriešili, hoci ho považujú za predslovanský, ale neznámy.⁹⁰

Rovnomenný názov ako táto rieka má aj názov dediny Torysa, ležiacej pri hornom toku rieky Torysa. Najstaršie písomné doklady o dedine sú z rokov 1265 a 1270.⁹¹ Jej vznik možno predpokladať pred 11. storočím.⁹² Severne od Levoče sú Torisky.

Uh

Rieka Uh priteká na Slovensko z Ukrajiny od mesta Užhorod. Odtiaľ tečie na západ a vteká do Laborca. Na Slovensku má dĺžku necelých 20 km.⁹³

O dolnom toku rieky Uh sú doklady od druhej polovice 13. storočia.⁹⁴ Vladimír Šmilauer sa domnieval, že názov rieky Uh nemá slovanský, ale predslovanský pôvod.⁹⁵ Šimon Ondruš dokazuje, že má praslovanský pôvod.⁹⁶

Od názvu rieky Uh bol odvodený slovenský názov hradiska aj sídliska Uh v areáli mestečka Užhorod.⁹⁷

Váh

Rieka Váh vyviera z dvoch vzdialených prameňov, pričom jeho horné časti majú samostatné, osobitné názvy. Biely Váh pramení pod Kriváňom vo Vysokých Tatrách a Čierny Váh pod Kráľovou hoľou v Nízkych Tatrách. Od ich sútoku pri dedine Kráľova Lehota má názov Váh. Váh po Žilinu tečie smerom na západ, od Žiliny smerom na juh. Pri Komárne sa vlieva do Dunaja. Svojou dĺžkou 378 km. Je najdlhšou riekou na Slovensku.⁹⁸

V písomnostiach uhorského pôvodu sa vyskytuje od tretej tretiny 11. storočia. Keď kráľ Gejza v roku 1075 založil benediktínske opátstvo v Hronskom Beňadiku, obdaril ho aj vlastníctvom dvoch pozemkových majetkov, ležiacich pri dolnom toku Váhu, teda Veľké Kosihy a Hliník, teraz súčasť Martoviec.⁹⁹

88 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 292, 298.

89 MARSINA, R. CDSL II, s. 217, č. 308, „fluvium Taaarcha“; s. 236, č. 338, „Tarcha“.

90 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 406. GOÓTŠOVÁ, A. – CHOMOVÁ, A. – KRŠKO, J. *Hydronymia...*, s. 412.

91 ŠA Levoča, Súkromný archív Spišskej kapituly, Scrin. XI, Fasc. 1, nr. 2, „ecclesia ... de Tarcha“.

92 ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Šariša...*, s. 331, 494.

93 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 291-292, 297.

94 NAGY, I. CDP VI, s. 181, „aquam Vng“ z roku 1272; NAGY, I. CDP VIII, s. 440, „Vng“ z roku 1273.

95 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 437.

96 ONDRUŠ, Š. *Slovenské rieky...*, s. 281-285.

97 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov : Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1995, s. 246-247.

98 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 289, 296.

99 MARSINA, R. CDSL I, s. 55, č. 58, „Infra Wag ... dedi villam ... Samto ... Iuxta Wag dedi villam Gegu ... et piscacionem ... in Wag“.

O Váhu pri Šali je zápis zo začiatku 12. storočia.¹⁰⁰ O dolnom a strednom toku po Žilinu sú doklady z rokov 1111, 1113, 1208, 1229, 1234.¹⁰¹

Keď magister P okolo roku 1200 písal už uvedený román, okrem iného uviedol, že v severnej časti Podunajska sa vyskytujú veľké rieky, medzi ktorými uviedol aj Váh.¹⁰²

O hornom toku Váhu, tečúcom cez Liptov, sú najstaršie zápisy od roku 1230.¹⁰³ Váh sa vyskytuje tiež v latinskej listine rakúskeho pôvodu z roku 1242, aj v listine českého pôvodu z roku 1271.¹⁰⁴

Český jazykovedec Vladimír Šmilauer predpokladal, že názov tejto rieky pochádza z nemčiny a Slovania ho jazykovo upravili do tvaru Váh. Taký názor zastával aj slovenský jazykovedec Ján Stanislav. Iný slovenský jazykovedec Šimon Ondruš dokazuje, že názov Váh korení v praslovjančine.¹⁰⁵

Od názvu rieky Váh bol odvodený názov dediny Važec. Dedina Važec leží vo východnej, hornej časti Liptovskej kotliny, v údolí Bieleho Váhu. O tomto prameni ramene Váhu je prvý doklad v latinskej listine kráľa Bela IV. z roku 1269.¹⁰⁶ Dedinu Važec založil šoltýs a usadlíci podľa nemeckého, zákupného práva v sedemdesiatych rokoch 13. storočia.¹⁰⁷

Treba pripomenúť, že rovnaké pomenovanie Važec mali tri potoky, ramená Váhu pri dedine Bohunice pri Ilave, o ktorých je zápis z roku 1229.¹⁰⁸

Žitava

Rieka Žitava pramení v severovýchodnej časti pohoria Tribeč. Tečie na juh vedľa Zlatých Moraviec, Vrábľov a pod dedinou Martovce sa vlieva do rieky Nitra. Má dĺžku 106 km.¹⁰⁹

Najstaršie písomné záznamy o rieke Žitava sa zachovali od tretej tretiny 11. storočia.¹¹⁰ Jazykovedec Vladimír Šmilauer predpokladal, že názov tejto rieky má predslovanský pôvod. Historik Branislav Varsik dôvodil, že je slovanského pôvodu.¹¹¹

Poznanky o zemepisných danostiach skúmaných riek a ich názvoch možno zhrnúť nasledovne.

100 MARSINA, R. CDSL I, s. 62, č. 66, „aqua Wach“ z rokov 1105 – 1116.

101 MARSINA, R. CDSL I, s. 63, č. 68, „flumen, quod Vvaga nominatur“; s. 66, č. 69, „duę insulę in aqua Vvac“; s. 115, č. 148, „fluvium Wag“; s. 253, č. 355, „Wagh“; s. 322, č. 443, „Waag“.

102 MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 52, 82, „Wag“.

103 MARSINA, R. CDSL I, s. 257, č. 361, „fluvium Wag“.

104 FEJÉR, Georgius (Ed.). *Codex diplomaticus Hungariae IV-1*. Budae: typis typogr. Regiae Unversitatis Vngaricae, 1829, s. 246, „aqua Vaga“. FEJÉR, Georgius (Ed.). *Codex diplomaticus Hungariae V-1*. Budae: typis typogr. Regiae Unversitatis Vngaricae, 1829, s. 109, „Vaha“. TIMON, S. *Tibisci...*, s. 119, „principia Vagi fluminis“.

105 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 307-308. ONDRUŠ, Š. *Slovenské rieky...*, s. 283. ONDRUŠ, Š. *Praslovanský základ...*, s. 181. KRŠKO, Jaromír. *Hydronymia horného povodia Váhu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011, s. 165-166.

106 MOL DL, 65249, „rivulus Wasuch“.

107 Podrobne pozri: ULÍČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (3. časť)*. In: *Liptov. Vlastivedný zborník 9*. Martin: Osveta, 1987, s. 94-95.

108 MARSINA, R. CDSL I, s. 253, č. 355, „magnum Wagh ... iuxta fluvium Wasech, qui a magno Wagh procedit ... in alium Wasech ... ad tecium Wasech“.

109 Kolektív autorov. *Slovensko 2...*, s. 290, 296.

110 MARSINA, R. CDSL I, s. 55, 57, „aquas ... Sitoua“ z roku 1075; s. 84, č. 88, „Sitouua“ v roku 1164/1165. MÚCSKA, V. *Kronika...*, s. 80, 84, „fluvium Sytva ... Sytuua“ okolo roku 1200.

111 ŠMILAUER, V. *Vodopis...*, s. 345. VARSÍK, Branislav. *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí*. Bratislava: Veda, 1990, s. 49-50. HLADKÝ, J. *Hydronymia...*, s. 220.

Len Dunaj a Bodrog mali dva rozličné názvy. Dolnú časť Dunaja pomenúvali Gréci a Byzantínci po grécky *Istros*, *Ister*. Hornú a strednú časť Dunaja pomenúvali Rimania názvom *Danubius*. Názvom Bodrog pomenúvali aj dolnú časť rieky Ondava. Názov Ondava sa vzťahoval len k jej strednej a hornej časti. Podobný vývoj bol pri názve rieky Jelšava a Muráň.

Jazykový pôvod názvov všetkých riek sotva možno vysvetliť a všeobecne prijať len na základe jazykovedných metód jazykovedcov. Nevyhnutné je brať do úvahy poznatky archeológov a historikov o časovej postupnosti napríklad Keltov, Germánov, Slovanov aj iných národnostných spoločenstiev v strednej Európe, najmä v severnej časti Karpatskej kotliny počas niekoľkých storočí okolo narodenia Krista.

Len pri dolnom toku rieky Nitra a Hnilec obyvatelia založili a trvalo obývali sídla Nitra, Torsya a Gelnica. Pri iných riekach, napríklad Váh, Hron, Poprad vznikli ľudské sídla iba pri ich horných tokoch. V údolí riečok a potokov tiež vznikli mladšie sídla, napríklad pri Ide Veľká Ida a Malá Ida, pri Svinke dedina Sviňa, pri Chotčianke Chotča, pri Udave Udavské.

Pristupujeme k podstatnej, avšak odborne doteraz neskúmanej, preto neznámej súčasti problematiky, ktorú opätovne vyjadrujeme otázkou. Ako a kedy naši dávni predkovia prvotne identifikovali súvislosť, nepretržitosť, teda totožnosť každej rieky v jej dolnom, strednom a hornom toku?

Ak si uvedomíme známu skutočnosť a poznatok, že pred približne 1000 až 1500 rokmi nejestvovali žiadne technické pomôcky, ktoré by im to aspoň čiastočne umožňovali zistiť, musíme predpokladať, že poznatky o totožnosti riek v ich celom toku, museli vyplývať len z osobnej skúsenosti jednotlivcov, resp. malých skupín cestujúcich ľudí. Kto však mohol, prípadne musel cestovať? Naši roľnícki predkovia na dlhé a pravidelné cestovania nemali praktické, užitočné dôvody. Roľníci museli počas celého roka pracovať na tradičných poliach pri svojich sídlach. Už vtedy však jestvovali skupiny ľudí, pre ktorých bolo cestovanie nevyhnutnou súčasťou ich zamestnania, obživy a života vôbec. Boli to obchodníci a vojaci.

Obchodníci v karavánach tiahli po suchých krajinských cestách, keď na vozoch a koňoch prevážali rozličné domáce aj cudzokrajné tovary, aby ich na trhoch v mestách predali. Krajinské cesty jestvovali na vhodných údoliach všetkých riek na Slovensku prevažne v smere juh ↔ sever. Najstarší priamy doklad o krajinskej ceste na Slovensku je v listine z roku 1208.¹¹² V stredoveku krajinské cesty pomenúvali po latinsky pravidelne slovami *via magna*, *via antiqua* aj inak. Priľahlé úseky krajinských ciest udržiavali podľa príkazov kráľov alebo županov jednotlivých komitátov (žúp) poddanskí obyvatelia blízkych dedín. Oni udržiavali aj brody, mosty, brány, priekopy, záseky, colnice a mýtnice, ktoré mali svojské funkcie v záujmoch panovníkov.¹¹³ Pri krajinských cestách vznikali už od 9. storočia postupne všetky mestá na Slovensku.

Po krajinských cestách na slovenské územie pritiahli postupne Moravia, Maďari, Sikuli, Plavci, Rusi, Valóni, Nemci aj príslušníci iných národností, napríklad Mongoli (Tatári).

Ako vodné cesty bola používaná nielen priľahlá časť Dunaja, o čom je doklad zo začiatku 10. storočia, ale aj splavné časti slovenských riek, o čom sú zápisy od polovice 13. storočia. Na prepravu tovarov po riekach využívali rozličné člny a plte.¹¹⁴ Pltníci splavením riek úplne spoľahlivo zistili totožnosť riek v ich hornom, strednom aj dolnom toku.

Po suchých krajinských cestách postupovali vojenské výpravy už nitrianskych a veľkomoravských kniežat v 9. storočí, maďarských kniežat koncom 9. storočia aj uhorských kráľov

¹¹² MARSINA, R. CDSL I, s. 116, č. 148, „magnum viam“.

¹¹³ Podrobnejšie pozri: ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava: Veda, 2013, s. 78 a n.

¹¹⁴ ULIČNÝ, F. *Dejiny Slovenska...*, s. 86.

od začiatku 11. storočia. Uhorskí kráľi dali na vhodných miestach blízko krajinských ciest postaviť a udržiavať početné hrady. Na vybraných križovatkách a úsekoch krajinských ciest zriaďovali strážne osady. Po krajinských cestách jazdili na koňoch kráľovskí poslovia. Po krajinských cestách sa presúvali kráľi s početným sprievodom z hradu na hrad, aby prakticky vykonávali panovnícku moc.

Obchodníci aj vojaci svojším spôsobom poznávali a udržiavali poznatky o rozličných cestách, ako aj o priľahlých tokoch riek, vrchoch, kotlinách a nížinách, ale najmä o mestách.

Keď sme došli k aspoň pravdepodobnému poznatku, že prvotné zemepisné poznatky o riekach na Slovensku nadobúdali obchodníci a vojaci, následne treba skúmať, akými spôsobmi a prostriedkami sa získané poznatky udržiavali, pretrvávali a rozširovali.

Najprv sa zemepisné poznatky o riekach sprostredkúvali nepochybne ústne. Bol to najjednoduchší a bezprostredný spôsob, ktorým skúsení obchodníci aj vojaci poskytlí poznatky mladším pokračovateľom. Sprostredkovanie nadobudnutých poznatkov rečou bolo síce technicky prirodzené a jednoduché, ale uskutočňovalo sa len medzi obmedzeným počtom a zamestnaním súčasných. Časovo však pretrvával z generácie na generáciu v dlhom období.

Keď mimoriadne vzdelaní a najmä tvoriví jednotlivci v určitom ľudskom spoločenstve zaviedli, udomácnili a rozširovali používanie písma, aj poznatky o riekach sprostredkúvali čitateľom autori rozličných dobových písomností. Takými boli aj o strednej časti Karpatskej kotliny a slovenskom území určité písomnosti rozličného pôvodu a v niektorých jazykoch od 2. storočia po Kristu, teda nášho letopočtu.

Grécky vedec Ptolemaios z Alexandrie (cca 100 – 170) ako geograf napísal dielo *Návod k zemepisu*. V jeho časti o Veľkej Germánii textovo opísal a na mape zakreslil napríklad aj Dunaj, Moravu a Tatry (Sarmatské vrchy). Dunaj v názve *Danubius* nasvedčuje, že použil nejaký rímsky informačný zdroj.¹¹⁵

Jeho mladší súčasník, rímsky cisár Marcus Aurelius (161 – 180), keď viedol vojenskú výpravu od Dunaja na dolné Pohronie proti germánskym Kvádum asi v roku 174, sa príležitostne venoval aj písaniu stoických filozofických úvah. Vo vojenskom tábore niekde na dolnom Pohroní napísal po grécky prvú kapitolu *Hovorov k sebe samému*. V nej je zmienka o rieke Hron.¹¹⁶

V rokoch 179 – 180 mali vyslané rímske vojenské oddiely tábor pri Trenčíne, kde prenikli od Dunaja. Svedčí o tom doteraz latinský nápis na skale pod hradom Trenčín. Nápis má okrem vojenských údajov aj názov miesta tábora v tvare *Laugaricio*. Veliteľská zložka však nepochybne vedela, že tiahne cestou popri rieke Váh.

Vzdelaný Gót Jordanes v 6. storočí napísal po latinsky dielo o Gótoch, využijúc staršie knihy, najmä rímskych spisovateľov a historikov. Z hľadiska zemepisného sa zmienil aj o krajinách pri dolnom toku Tisy a Dunaja.¹¹⁷

Anonymný franský vzdelanec, najmä zemepisec, niekedy v rokoch 815 – 817 napísal po latinsky dielo, v ktorom opísal hradiská a krajiny severne od Dunaja. Autor, neskôr všeobecne pomenúvaný Bavorský geograf, zapísal aj latinský názov rieky Dunaj v tvare *Danubius*.¹¹⁸

115 RATKOŠ, P. *Pramene k dejinám...*, s. 30-31; v slovenskom preklade. *Encyklopedie antiky...*, s. 512-513, heslo Ptolemaios. PRIKRYL, Ľubomír Viliam. *Vývoj mapového zobrazenia Slovenska*. Bratislava: Veda, 1977, s. 21.

116 MARCUS AURELIUS. *Myšlienky k sebe samému*. [prekl. Miloslav Okál]. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská, 1943, 283 s.

117 MOMMSEN, Theodor (Ed.). *Iordanis Romana et Getica: Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi I-1*. Berolini: apud Weidmannos, 1882, s. 62, kn. V, § 30-31, „Ister“. RATKOŠ, P. *Pramene k dejinám...*, s. 27-28, v slovenskom preklade Márie Vyvíjalovej. Mladší byzantský text o dolnej časti Dunaja pozri na s. 57.

118 RATKOŠ, P. *Pramene k dejinám...*, s. 138-139, č. 13, „Descriptio civitatum et regionum ad septemtrionalem plagam Danubii“ v slovenskom preklade vybraných častí.

Aj iní mladší franskí vzdelanci, keď v druhej polovici 9. storočia opisovali politické udalosti a vzťahy Frankov, Slovienov a Maďarov v krajinách pri strednom Dunaji, teda aj na slovenskom území, zapisovali rieku Dunaj v latinskom názve.¹¹⁹

Anglický obchodník počas panovania kráľa Alfréda Veľkého (871 – 901) zostavil opis európskych krajín. Vymenoval a stručne opísal aj krajiny pri hornom a strednom Dunaji, tiež pri dolnom Dunaji s gréckym menom *Ister*.¹²⁰

Na dvore sicílskeho kráľa Rogera II. (1130 – 1154), pôvodom Normana, pôsobil v Palerme v polovici 12. storočia aj mimoriadne vzdelaný a tvorivý geograf, Arab a moslim Al Idrísí. On na podnet kráľa vyhotovil mapu jemu známeho sveta a sprievodný opis známych krajín okolo Stredozemného mora. Al Idrísí poskytol poznatky najmä o jednotlivých krajinách, mestách, krajiniských cestách aj riekach. Znázornil a písal aj o riekach Dunaj a Tisa.¹²¹

Neskoršie zemepisné diela talianskych geografov z 15. – 16. storočia, najmä Lazarova mapa Uhorska z roku 1528, v našom výskume už nemajú prvoradé miesto a význam.¹²² O riekach na Slovensku jestvujú totiž od 11. storočia písomné doklady uhorského pôvodu. Treba však upozorniť, že na najstaršej zachovanej mape Uhorska, teda na spomenutej Lazarovej mape, je na slovenskom území zakreslených a pomenovaných len sedem riek, teda Dunaj (Danubius, Dunaw), Morava (March), Váh (Wag), Nitra (Nitria), Hron (Gran), Tisa (Tyssa) a Hornád (Hernath).

Zápisy o riekach v listinách uhorského pôvodu sa nachádzajú od 11. storočia. Listiny boli verejnoprávnymi písomnými svedectvami najmä o udeľovaní, nadobúdaní či vlastníení územných majetkov cirkevnými inštitúciami alebo šľachticmi. Pôvodcovia listín dali do nich zapísať rieky v prípadoch, ak sa darované územné alebo pozemkové majetky nachádzali v susedstve určitých riek. Keďže prvoradý záujem o nadobudnutie a vlastníenie pozemkov mala cirkev a šľachta, oni do listín nadiktovali stručné zemepisné údaje o dotýčnych pozemkoch, teda aj o riekach. Zapísané údaje o dotýčnych riekach nevyplývali zo zemepisných znalostí pôvodcov listín, ale zo znalostí nadobúdateľov alebo vlastníkov pozemkov.

Prvé zápisy o jednotlivých riekach na Slovensku sa v uhorských listinách od začiatku 11. storočia do polovice 13. storočia nachádzajú v nasledujúcom časovom poradí rokov vydania príslušných listín: 1009 Dunaj,¹²³ 1075 Hron, Nitra, Váh, Žitava,¹²⁴ 1135 Ipel,¹²⁵ 1209

119 RATKOŠ, P. *Pramene k dejinám...*, s. 95, 97, 103, 106, 110.

120 RATKOŠ, P. *Pramene k dejinám...*, s. 142–143, č. 15, v slovenskom preklade. O vývoji politických a iných vzájomných medzinárodných vzťahov pozri: MARSINA, Richard a kol. *Dejiny Slovenska I. (do roku 1526)*. Bratislava : Veda, 1986, s. 41–74, autor Bohuslav Chropovský.

121 PRIKRYL, I. V. *Vývoj...*, s. 33. Podrobne: PAULÍNÝ, Ján. *Arabské správy o Slovanoch* (9. – 12. storočie). Bratislava : Veda, 1999, s. 147–149.

122 PRIKRYL, I. V. *Vývoj...*, s. 45 a n.; 50 a n. *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1980, s. 10.

123 GYÖRFFY, G. DHA I, s. 52, č. 8, „Danubium“.

124 MARSINA, R. CDSL I, s. 54, 55, 57, č. 58, „Gron“, „Nitra“, „Wag“, „Sitoua“.

125 MARSINA, R. CDSL I, s. 72, č. 74, „Ipul“.

Poprad;¹²⁶ 1212 Topľa;¹²⁷ 1217 Morava;¹²⁸ 1230 Hornád;¹²⁹ 1243 Slaná;¹³⁰ 1246 Rimava;¹³¹ 1248 Bodrog;¹³² 1248 Torysa;¹³³ 1249 Laborec;¹³⁴ 1254 Tisa;¹³⁵ 1255 Hnilec.¹³⁶

Keď mimoriadne, teda univerzitne vzdelaný magister P, známy ako Anonymus, okolo roku 1200 napísal po latinsky román o príchode Maďarov do strednej časti Karpatskej kotliny aj o ich vojenských činoch, stručne zapísal aj to, kde sa opisované udalosti udiali. V tých súvislostiach sa v jednotlivých kapitolách zmienil aj o prítiahlych riekach nasledovne: o Dunaji, Tise a Váhu;¹³⁷ o Laborci;¹³⁸ o Tise, Bodrogu a Dunaji;¹³⁹ o Dunaji a Váhu;¹⁴⁰ o Slanej;¹⁴¹ o Bodrogu a Tise;¹⁴² o Slanej, Tise a Hornáde;¹⁴³ o Dunaji a Iplí;¹⁴⁴ o Dunaji, Hrone a Iplí;¹⁴⁵ o Nitre, Žitave, Váhu, Hrone, Dunaji a Morave.¹⁴⁶

Všetky uvedené aj iné údaje o spomenutých riekach sú zemepisne správne zapísané. To dosvedčuje, že magister P mal dobré vedomosti o uhorských riekach na prelome 12. a 13. storočia. Dobré zemepisné znalosti mal aj o polohách najväčších horstiev v Uhorskom kráľovstve, napríklad o Tatrách.¹⁴⁷

Akými spôsobmi a z akých informačných zdrojov nadobudol magister P dobré zemepisné poznatky, vrátane vodopisných poznatkov v Uhorskom kráľovstve? Anonymus ako mladík nepochybne chodil do farskej školy v neznámom rodisku a neskôr do rovnako neznámej kláštornej školy. Už vtedy získal základné vedomosti o zemepise vtedajšieho Uhorska. Počas štúdia na univerzite pravdepodobne v Paríži podrobnejšie vedomosti o zemepise Uhorska asi nenadobudol, lebo tam ich sotva niekto poskytoval. Možno, že určité poznatky o ojedinelých riekach nadobudol osobne, počas príležitostných cestovaní v Uhorsku, keď bol notárom v kancelárii kráľa Bela III. Vtedy bol úradnou súčasťou jeho dvora a povinne cestoval s kráľom po uhorskej krajine. Sotva však precestoval a podrobne poznal rozsiahlu krajinu od povodia

126 MARSINA, R. CDSL I, s. 122, č. 154, „Poprad“.

127 MARSINA, R. CDSL I, s. 137, č. 175, „Tople“.

128 MARSINA, R. CDSL I, s. 174, č. 221, „Morowa“.

129 MARSINA, R. CDSL I, s. 259, č. 366 „Harrad“.

130 MARSINA, R. CDSL II, s. 127, č. 192, „Soyov“.

131 MARSINA, R. CDSL II, s. 150, č. 217, „Rima“.

132 MARSINA, R. CDSL II, s. 211, č. 300, „Budrug ... Bodrug“.

133 MARSINA, R. CDSL II, s. 217, č. 308, „Tarcha“.

134 MARSINA, R. CDSL II, s. 228, č. 326 „Loborch“.

135 MARSINA, R. CDSL II, s. 307, č. 443, „Tyciam“.

136 MARSINA, R. CDSL II, s. 343, č. 493 „Gylnich“.

137 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 9, s. 48, „Danubius et Tyscia“; hl. 11, s. 52, „Danubius... Tyscia ... Wag“.

138 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 13, s. 54, „Loborcy“.

139 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 14, s. 56, „inter Thisciam et Bodrug ... inter Danubium et Thysciam“.

140 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 15, s. 58, „iuxta Danubium, ubi fluvium Wag descendit“.

141 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 16, s. 60, „ad fluvium Souyoy“.

142 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 17, s. 62, „ubi Budrug descendit in Tysciam“.

143 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 22, s. 68, „iuxta fluvium Souiou a Thyscia usque ad fluvium Hornat“; hl. 31, s. 76, „fluvium Souyou in ... loco, ubi fons Hornad descendit“.

144 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 33, s. 78, „per crepitudinem Danubii ... iuxta fluvium Ypul“.

145 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 34, s. 80, „De fluvio Gron ... fluvium Ypul iuxta Danubium ... fluvio Gron“.

146 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 35, s. 80, 82, „fluvium Sytva ... fluvium Nitra ... inter Wag et Gron a Danubio usque ad fluvium Morova“. Pozri aj: hl. 37, s. 84.

147 MÚČSKA, V. *Kronika...*, hl. 18, s. 62; hl. 57, s. 116, „ad montem Turtur“.

Tisy po stredný tok Dunaja a dolný tok Moravy. Treba teda predpokladať, že väčšinu poznatkov o riekach a horstvách získal zo starších písomností. Takými mohli byť dobové zemepisné texty, prípadne mapy v kancelárii uhorských kráľov. Magister P sa s nimi a ich obsahom mohol zoznámiť v rokoch, kedy bol notárom kráľa Bela III. (1172 – 1196).

Teraz treba preskúmať predpoklad, či sa v uhorskej kráľovskej kancelárii, prípadne u niektorého funkcionára kráľovského dvora od 11. – 12. storočia nachádzali mapy Uhorska, prípadne strednej Európy. Funkcie máp ako jedinečných zmenšených grafických znázornení povrchov krajín, teda nížin, horstiev, riek a ľudských sídlisk boli užitočnými, teda potrebnými zdrojmi informácií o zmapovaných krajinách.

Mapy poslúžili obchodníkom, keď cestovali samostatne alebo v karavánach do vzdialených a neznámych krajín, aby tam predali prevážané tovary. Mapy boli užitočné panovníkom a veliteľom vojsk, keď viedli vojenské výpravy vo vlastnej krajine, prípadne do iných blízkych aj vzdialených krajín. Uhorskí králi nemali v 11. – 13. storočí jediné trvalé sídlo, lebo vládli cestujúc po krajine, z hradu na hrad, kde riešili miestne aj krajinské záležitosti. V 12. a v prvej tretine 13. storočia osobne viedli, resp. vyslali desiatky vojenských výprav, najmä do Halíčska a Vladimírska (západná časť Ukrajiny), aby vojensky ovládli tie krajiny a pripojili ich k dedičným krajinám uhorských kráľov.¹⁴⁸ Otázka znie: používali obchodníci, panovníci, vojaci v 11. – 13. storočí mapy, alebo sa zemepisne a cestne orientovali podľa ústnych informácií miestnych znalcov, napríklad županov, podžupanov, veliteľov hradov, poslov, obchodníkov?

Novodobí geografi Uhorska, najmä súčasní historickí geografi ohľadne mapovania Uhorska a v jeho hraniciach aj slovenského územia, zistili a napísali, že najstaršou zachovanou mapou Uhorského kráľovstva je Lazarova mapa Uhorska z roku 1528. V jej severnej časti Uhorska sú zakreslené a po latinsky pomenované rieky Dunaj, Morava, Váh, Nitra, Hron, Hornád a Tisa.¹⁴⁹ Mladšou mapou je Laziova mapa Uhorska z roku 1556.¹⁵⁰

Historickí geografi Slovenska v druhej polovici 20. storočia predpokladali, že aj pred 16. storočím jestvovali mapy Uhorska a v jeho rámci aj slovenského územia.¹⁵¹ Náš výskum pomenovania a zemepisnej identifikácie tokov najväčších riek na Slovensku, okrem iného priniesol predpoklad, že mapové znázornenia slovenskej krajiny a tunajších riek jestvovali už v 12. storočí. Nepriamo o tom svedčia najmä osobné poznatky a príslušné časti textu románu spomínaného magistra P, teda Anonyma, napísaného okolo roku 1200. Ak je tento predpoklad správny, tak môže byť podnetom k budúcim výskumom, úvahám a poznatkom aj o spôsoboch školského vzdelávania, jeho predmetovej náplni, teda o organizácii školstva a úrovne vzdelanosti v Uhorskom kráľovstve vrátane Slovenska v období 11. až 13. storočia.

ZOZNAM ARCHÍVNYCH FONDŮ

Magyar Országos Levéltár, Diplomataikai Levéltár.

Štátny archív Prešov, Druget H.

Štátny archív Levoča, Súkromný archív Spišskej kapituly, Scrin. XI.

148 ULIČNÝ, Ferdinand. O węgiersko-halickich stosunkach w średniowieczu. In: *Galicja i jej dziedzictwo 1: Historia i polityka*. Rzeszów: Wydawnictwo wyższej szkoły pedagogicznej, 1994, s. 177-181.

149 *Atlas...*, s. 10, „Danubius, March, Wag, Nitria, Gran, Tyssa, Hernath”.

150 *Atlas...*, s. 11. Obe mapy na vydanie pripravil Juraj Žudel. *Atlas...*, s. 66. Moderné mapy ovzdušia a vodstiev vypracoval J. Turbek.

151 PRIKRYL, Ľ. V. *Vývoj...*, s. 46.

ZOZNAM LITERATÚRY

- Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 8.* Sátoraljaújhely : Zemplén Kvny. Int., 1902.
- Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 17.* Sátoraljaújhely : Zemplén Kvny. Int., 1911.
- Atlas Slovenskej socialistickej republiky.* Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1980, 296 s.
- BARTHOLOMAEIDES, Ladislaus. *Inclyti superioris Hungariae comitatus Gömöriensis notitia.* Leutschoviae : J. Carol Mayer, 1806 – 1808, 782 s.
- BENKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, 316 s.
- Encyklopedie antiky.* Praha : Academia, 1973, 744 s.
- FEJÉR, Georgius (Ed.). *Codex diplomaticus Hungariae IV-1.* Budae : typis typogr. Regiae Universitatis Vngaricae, 1829, 480 s.
- FEJÉR, Georgius (Ed.). *Codex diplomaticus Hungariae V-1.* Budae : typis typogr. Regiae Universitatis Vngaricae, 1829, 403 s.
- GOÓTŠOVÁ, Andrea – CHOMOVÁ, Alexandra – KRŠKO, Jaromír. *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta; Belianum, 2014, 550 s.
- GYÖRFFY, György. *Az Arpádokori Magyarországtörténelmi földrajza.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1963, 907 s.
- GYÖRFFY, György (Ed.). *Diplomata Hungariae antiquissima I. (1000 – 1131).* Budapestini : In aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae, 1992, 544 s.
- HLADKÝ, Juraj. *Hydronymia povodia Nitry.* Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2004, 291 s.
- CHALUPECKÝ, Ivan (Ed.). *Dejiny Popradu.* Košice : Oriens, 1998, 570 s.
- JUCK, Lubomír (Ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350).* Bratislava : Veda, 1984, 196 s.
- KISS, Lajos. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I.* Budapest : Akadémiai, 1988, 821 s.
- KNAUZ, Ferdinandus (Ed.). *Monumenta ecclesiae Strigoniensis II.* Strigonii : A. Horák, 1882, 883 s.
- Kolektív autorov. *Slovensko 2. Príroda.* Bratislava : Obzor, 1972, 917 s.
- KORABINSKY, Johann Matthias. *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn.* Pressburg : Weber & Korabinsky, 1786, 858 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf. Pokus o nový výklad názvu Nitra. In: MARSINA, Richard (Ed.). *Nitra v slovenských dejinách.* Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 413-414.
- KRŠKO, Jaromír. *Hydronymia povodia Hrona 1.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008, 351 s.
- KRŠKO, Jaromír. *Hydronymia horného povodia Váhu.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011, 217 s.
- MAJTÁN, Milan – RYMUT, Kazimierz. *Hydronymia povodia Oravy.* Bratislava : Veda, 2006, 208 s.
- MAJTÁN, Milan – ŽIGO, Pavol. *Hydronymia povodia Ipla.* Bratislava : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Filozofická fakulta Univerzity Komenského; Kartprint, 1999, 116 s.
- MARSINA, Richard (Ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II.* Bratislavae : Archivum civitatis Bratislaviensis, 1987, 640 s.
- MARSINA, Richard a kol. *Dejiny Slovenska I. (do roku 1526).* Bratislava : Veda, 1986, 534 s.
- MOMMSEN, Theodor (Ed.). *Iordanis Romana et Getica : Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi I-1.* Berolini : apud Weidmannos, 1882, 287 s.
- MÚCSKA, Vincent (Ed.). *Kronika anonymného notára kráľa Bela Gesta Hungarorum.* Budmerice : RAK, 2000, 160 s.
- NAGY, Imre et al. *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár II.* Budapest : Akadémiai kiadó, 1881, 678 s.
- NAGY, Imre et al. *Codex diplomaticus patrius VII.* Budapest : Typis Alexandre Kocsi, 1880, 504 s.
- MARCUS AURELIUS. *Myšlienky.* [prekl. Miloslav Okál]. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1976, 283 s.
- MARCUS AURELIUS. *Myšlienky k sebe samému.* [prekl. Miloslav Okál]. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1943, 283 s.

- ONDRUŠ, Šimon. Praslovanský základ zemepisných mien Slovenska. In: *Studia Academica Slovaca*, 2004, č. 33, s. 167-182.
- ONDRUŠ, Šimon. Slovenské rieky – pôvod mien. In: *Studia Academica Slovaca*, 1979, č. 8, s. 267-287.
- PAULÍNÝ, Ján. *Arabské správy o Slovanoch* (9. – 12. storočie). Bratislava : Veda, 1999, 214 s.
- PRIKRYL, Lubomír Viliam. *Vývoj mapového zobrazenia Slovenska*. Bratislava : Veda, 1977, 481 s.
- RATKOŠ, Peter (Ed.). *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, 459 s.
- SEDLÁK, Vincent (Ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I*. Bratislavae : Academia Scientiarum Slovaca, 1980, 651 s.
- SEDLÁK, Vincent (Ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II*. Bratislavae : Academia Scientiarum Slovaca, 1987, 633 s.
- SICÁKOVÁ, Luba. *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej*. Prešov : Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1996, 108 s.
- ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Praha; Bratislava : Učená spoločnosť Šafaříkova v Bratislavě, 1932, 564 s.
- TIMON, Samuel. *Tibisci Hungariae fluvii notitio*. Cassoviae : Typis Collegii Academicum Soc. Jesu, 1767, 136 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (3. časť). In: *Liptov. Vlastivedný zborník 9*. Martin : Osveta, 1987, s. 61-150.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, 513 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov : Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1995, 351 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava : Veda, 2013, 567 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Nitra – mesto v 9. – 12. storočí. In: MARSINA, Richard (Ed.). *Nitra v slovenských dejinách*. Martin : Matica Slovenská, 2002, s. 140-146.
- ULIČNÝ, Ferdinand. O węgiersko-halickich stosunkach w średniowieczu. In: *Galicja i jej dziedzictwo 1 : Historia i polityka*. Rzeszów : Wydawnictwo wyższej szkoły pedagogicznej, 1994, s. 177-181.
- VARSIK, Branislav. *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí*. Bratislava : Veda, 1990, 180 s.
- WENZEL, Gusztáv (Ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus III*. Pest : Eggenberger Ferdinánd Akademiai, 1869, 603 s.
- ZÁVODNÝ, Andrej. *Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy*. Trnava; Bratislava : Universitas Tyrnaviensis; Veda, 2012, 495 s.